

Авт
С-14

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

САЗОНЕНКО ГАННА СТЕФАНІВНА

ГУМАНІТАРНИЙ ЛІЦЕЙ ПЕРІОДУ СТАНОВЛЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

13. 00. 01. - Теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ

КАНДИДАТА ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

Київ - 1995

27.07.95

1995
N-9

Дисертація в рукописі

Робота виконана на кафедрі педагогіки Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник : доктор педагогічних наук,
професор АЛЕКСЮК А.М.

Офіційні опоненти : доктор педагогічних наук,
професор, академік АПН
СТЕЛЬМАХОВИЧ М.Г.

кандидат філологічних наук
УСАТЕНКО Т.П.

Провідна організація: Український інститут підвищення
кваліфікації керівних працівників
освіти Міністерства України

Захист відбудеться 15 18 вересня 1995 р. о
години на засіданні спеціалізованої вченої ради
К 069.18.15. при Київському університеті імені Тараса Шевченка
/ 252017, Київ-17, ГСП-1, вул. Володимирська, 60 /.

В дисертацію можна ознайомитися у бібліотеці Київсько-
го університету імені Тараса Шевченка / Київ, вул. Володимирсь-
ка, 59/

1995 р.

Вс
ст

ПЛАХОТНИК О.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми.

Будівництво української держави нового типу: суверенної, правової, демократичної, високорозвиненої гуманістично, духовно, науково й технічно, - зумовило кардинальні зміни у сфері освіти, стала актуальною й потреба організації нового типу навчальних закладів, нової педагогіки, особливо закладів гуманітарного типу.

Слід відзначити, що ще в ХІХ ст. на терені України функціонувало три славетні ліцеї: Ніжинський, Кременецький, Одеський. Їх досвід став важливою вісю на шляху розвитку вітчизняної освіти. Однак за радянського часу той досвід було забуто. Наслідком стала криза держави, що зумовлювала кризу освіти, і навпаки. Відродження нашої національної освіти, обумовлене відродженням національної держави, об'єктивно призвело до прийняття відповідних законодавчих актів, а саме Закону про освіту та Державної національної програми "Освіта. Україна ХХІ століття". У відповідності до цього й почалось становлення нових навчальних закладів.

Значного розмаху набув ліцейний рух: станом на 1994 рік в Україні нараховувалось понад 200 ліцеїв. [Педагогічні інновації у сучасній школі. - К., "Освіта", 1994]. Створені за умов посиленої уваги до інновацій, вони відбили вагомі здобутки педагогічних колективів, зокрема: Києва і Донецька, Івано-Франківська й Кривого Рога, Жовтих Вод і Львова, Одеси, Тернополя. В зазначених умовах виникла гостра потреба науково проаналізувати цей рух, вивчити його стан та історію, його реальний досвід, що втілюлося у працях з питань організації національної системи освіти загалом і ліцеїв гуманітарного типу зокрема: М. Грушевський, Олена Пчілка, Духнович, І. Стешенко, С. Єфремов, С. Русова, І. Огієнко, Г. Ващенко, М. Стельмахович, А. Алексюк, П. Кононенко, В. Майборода, Є. Сявавко, Ю. Руденко, Н. Нічкало, Т. Усатенко.

Однак досі ще немає ґрунтовних праць, у яких синтезувався б історичний і сучасний, вітчизняний і зарубіжний досвід, об'єктивно аналізувалися проблеми такого типу навчальних закладів. Є випадки, коли ліцеями, ігноруючи загальноосвітні норми, нази-

1492/авт

ваються будь-які навчальні заклади. Як наслідок - формальне існування ліцеїв, захоплення іноземними тенденціями, що не відповідають інтересам ментальності нашого суспільства. Значною вагою є й те, що: 1) лишаються достатньо не осмисленими уроки історії праукраїнської педагогіки / Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, митрополита Іларіона /; досвід роботи колегіумів, гімназій; педагогів Острозької, Києво-Могилянської академії; педагогічний досвід Г. Сковороди, педагогічні ідеї Т. Шевченка, М. Максимовича, О. Потебні. І. Франка, М. Грушевського, В. Вернадського, С. Єфремова. Водночас досі пропагується авторитарна педагогіка, створена за специфічних умов; 2) ще нерідко підміняються педагогічні системи та принципи їх "замінниками" - різними методиками вивчення предметів; 3) переважають розрізані праці про окремі сторони діяльності ліцеїв, немає системних досліджень, недостатньо висвітлюються історичні уроки їхнього розвитку.

Отже, об'єктом дослідження й постанала діяльність Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка у співвіднесенні: а) з історичним вітчизняним досвідом; б) з уроками розвитку освіти останніх десятиліть; в) з розвитком освіти за Державною національною програмою "Освіта" ("Україна XXI століття").

Предмет дослідження - становлення, зміст, проблеми та форми діяльності і розвитку сучасного гуманітарного ліцею.

Мета дослідження полягає у висвітленні уроків становлення ліцеїв в Україні, виявленні прогресивних тенденцій ліцейного розвитку, розкритті історично детермінованих амін цілей, змісту та перспектив розвитку діяльності сучасного ліцею.

Гіпотеза дослідження передбачає припущення: ефективність діяльності гуманітарних ліцеїв періоду становлення національної системи освіти як форми підготовки елітної / духовно, професійно / частини учнівської молоді забезпечується за умов реалізації сучасних міжнародних вимог до подібного типу навчальних закладів. Їх проєкція на Український гуманітарний ліцей повинна сприяти: а) становленню нової організаційно-управлінської, науково-методичної, кадрової моделі; б) при цьому національна система освіти має орієнтуватися не на

предметно-дисциплінарний, а не проблемний інтегративно-курсовий підхід, реалізуючи українознавство як основу всіх напрямків навчання і виховання; в) об'єднання "учіння" і "виховання" як вирішального фактору формування особистостей гуманістично-державного світовідчуття, мислення, діяння.

У відповідності з метою та гіпотезою визначені такі основні завдання та структура дослідження:

вивчити історію ліцейного руху в Україні, визначити його засади, організаційні основи й виявити науково-педагогічні уроки;

розробити науково-педагогічні основи сучасної концепції змісту та форм організації педагогічної діяльності Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка в аспектах: організація навчальної, виховної, науково-методичної роботи в освіті виробників Концепції, Статуту, навчальних програм; формування педагогічного й учнівського колективів; принципи, форми, методи управління ліцеєм в системі: ліцей - університет - Міністерство освіти;

виявити закономірності процесу розвитку сучасної ліцейної освіти співвідносно з концепцією національної системи освіти, розробленою Інститутом українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, в Україні як суверенній, правовій, демократичній державі; обґрунтувати концептуальні основи інтегративної системи освіти й виховання та визначити її базовий зміст;

виробити рекомендації, що впливають з реального досвіду, щодо розвитку ліцеїв як перспективного типу навчального закладу в системі національної освіти в Україні.

Методологічною основою дослідження стали принципи діалектичної єдності історичного і логічного у вивченні педагогічних явищ, наукове розуміння процесу пізнання як активної діяльності; основи інтегративної системи навчання, спрямованої на розвиток національної, демократичної, гуманістичної, розвиваючої системи навчання й виховання, формування духовної еліти; праці вивчених вітчизняних учених, діячів освіти, науки, культури, держави, які розробляли проблеми педагогіки національної системи освіти і виховання, формування духовної еліти.

Методи дослідження: 1) історико-логічний аналіз становлення і розвитку українського ліцею; 2) теоретичний аналіз науково-педагогічних основ навчально-виховного процесу / аналіз, синтез, узагальнення, систематизація тощо /; 3) конструювання методів управління ліцеєм гуманітарного профілю на основі узагальнення досвіду ліцеїв різних регіонів України та власного досвіду /робота автора в різних навчальних закладах Чернігівщини й Києва /; єдності аналізу, синтезу та прогнозу, узагальнення підходів науково-соціологічних й психологічних, практичних й теоретичних; вивчення авторських педагогічних систем сучасних ліцеїв.

Дослідження здійснювалося в три етапи:

Перший етап: теоретичне вивчення і осмислення проблеми "ліцей як тип навчального закладу", аналіз історико-педагогічної, психолого-педагогічної й методичної, історико-філософської літератури /1980-1991/, архівних документів.

Другий етап: розробка Концепції, Статуту, Положень Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету. Експертиза періоду становлення ліцею. Вивчення стану розвитку сучасного ліцею /1991-1993/.

Третій етап: аналіз фактологічного матеріалу, підведення підсумків дослідження, визначення закономірностей та вироблення рекомендацій, що випливають з реального досвіду, висновки /1994 - 1995/.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження:

а) уперше здійснено історико-порівняльний аналіз ліцейної форми освіти від XIX ст. до теперішнього часу;

б) виділено важливі етапи розвитку української прапедагогіки /Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, митрополит Іларіон/, козацької педагогіки та української педагогіки нового часу до 90-х років XX ст.;

в) проведено порівняльний аналіз науково-педагогічної забезпеченості систем навчання та виховання творчої особистості в умовах ліцею на різних етапах його розвитку;

г) створено Концепцію, Статут, науково-педагогічні програми та навчальні плани ліцею як ланки цілісної системи національної освіти;

д) обґрунтовано базовий зміст освіти в гуманітарному ліцеї

як інтегративну систему навчання й виховання, в якій домінуючо-інтегруючу роль відіграє українознавство / як філософія й політика держави /. [Українознавство: Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Вип.1.- 1994.]

Практичне значення роботи полягає у виробленні: а) Концепції, Статуту, Положення ліцею, які поширені як документи Міністерства освіти [Школи нового типу: Збірник документів і матеріалів. - К.: 1994]; б) реалізації в навчально-виховному процесі науково-педагогічних програм, посібників; в) впровадженні досвіду діяльності й управління ліцеєм у програму "ліцей - університет - Міністерство освіти". Вироблено прогностичні рекомендації.

Результати дослідження, відображені в публікаціях, можуть бути використані при створенні й організації життєдіяльності не тільки сучасних ліцеїв, а й іншого типу навчальних закладів. Досвід ліцею обговорювався й схвалений на міських, всеукраїнських, міжнародних науково-практичних конференціях.

На захист виносяться положення про:

- історичну спадкоємність вітчизняних педагогічних традицій диференційованої підготовки обдарованої молоді;
- органічний взаємозв'язок розвитку нових типів навчальних закладів з розвитком негалежної держави та національної системи освіти;
- Концепцію ліцею та сформовані на її засадах навчальні плани, профільно-навчальні, науково-методичні програми;
- ідею інтегративності навчання на базі українознавства;
- систему управління сучасним навчальним закладом, визначальними чинниками якої є: єдність адміністративних і громадських форм, принципів одноособового й колективного керівництва: науковості, демократизму, гуманізму й психологізму.

Апробація і впровадження результатів дослідження:

а) результати науково-дослідної роботи обговорювалися на кафедрі педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, у відділенні національної освіти Інституту українознавства, в Інституті підвищення кваліфікації керівних працівників Міносвіти України;

б) обговорені й схвалені всеукраїнськими та міжнародними науково-практичними конференціями: "Роль вищих навчальних закладів /інституцій/ у розвитку українознавства" /1992, Київ, жовтень/, "Українознавство в розбудові держави" /1993, Київ, жовтень/, "Теоретико-методологічні та організаційні основи розвитку українознавства" /1994, Київ, жовтень/; Всеукраїнській науково-практичній конференції виховних закладів нового типу /лютий, 1994/, "Проблеми управління сучасною школою" /1994, Київ, жовтень/, Третіх Костюковських читаннях "Сучасна психологія у ціннісному вимірі" /1994, Київ, грудень/; на науково-практичних конференціях педагогів м. Києва, Жовтих Вод, Івано-Франківської, Миколаївської, Полтавської, Чернігівської, Донецької, Львівської, Запорізької областей; в) прийняті й опубліковані як робочі документи Міносвіти України; г) відбиті у публікаціях автора.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури і додатків.

Зміст вступу розкритий вище.

У першому розділі "Історія українського лицев. До проблеми синтезу традицій і новаторства" стисло проаналізовано історію становлення освіти від Київської Русі до XIX ст., зокрема діяльність і педагогічні погляди Ярослава Мудрого, митрополита Іларіона та Володимира Мономаха; розвиток освіти у Великому князівстві Литовському та в Гетьманщині, зокрема систему козацького виховання, - наслідком чого стала система освіти в Острозькій, Києво-Могилянській та інших академіях; втілення нових традицій у нових історичних умовах, зокрема - періоду виникнення Ніжинського, Кременецького, Одеського лицевих /від їх зародження до розквіту, а згодом злиття з вищими навчальними закладами /.

Такий підхід дав змогу побачити: ще в Київській Русі взаємозалежали освіта й держава. Саме тому Ярослав Мудрий дбав про розквіт освіти й культури, а Володимир Мономах і митрополит Іларіон розглядали освітню, державну і конфесійну політику в органічній єдності, пов'язуючи її з реалізацією педагогічних завдань. Зокрема: формування поколінь державних людей, які на

засадах гуманізму реалізують такі поняття і категорії, як "філософія серця", демократія, справедливість і свобода, традиції, культура і віра. Великі князі, митрополити, літописці розглядали єдність освіти й виховання як могутні чинники формування яскравих особистостей, спроможних бути освіченими, знати вітчизняні і зарубіжні мови, культурні джерела й традиції, мудрих, справедливих, які керуються волею серця, сприймають в єдності багатоманітність зв'язку людина - природа - всесвіт, уміють угоджувати особисті, родинні, суспільні й державні інтереси, розум і віру, закон і благодать, істину, свободу.

Ці великі традиції були засвоєні та розвинуті в умовах творення національної держави - від XVI до другої половини XVIII ст., коли з'являються: братські і козацькі школи, всєвропейської ваги та слави академії, - які підготували світовську й духовну еліту України, створили умови для державних і культурних зносин із зарубіжними країнами. Рівень освіти був настільки високим, що її використовували Росія, Польща, інші держави не лише для розвитку освіти, науки, культури в своїх країнах, а й для реформування своїх суспільств. Закономірно, що на ґрунті тієї освіти та педагогіки були вивчені і Конституція П. Орлика, і філософія та педагогіка Р. Сковороди з його орієнтацією на "справжню" /природну/ людину, людино- і суспільствотворчі концепції наступних епох.

На цій основі розвиваються згодом й кращі тенденції з розвитку Ніжинського, Кременецького, Одеського ліцеїв, філософсько-педагогічні погляди Т. Шевченка й М. Максимовича, О. Потебні й І. Франка, М. Грушевського, В. Вернадського, С. Єфремова, І. Огієнка, Г. Ващенко, Я. Чепіги та ін.

І діяльність Наукового Товариства імені Т.Г. Шевченка /90-ті роки XIX ст./, і розвиток Всеукраїнської академії наук /з 1918 р./ базуються на розвитку освіти в руслі українознавства: і як принципу, і як мети, і як інтегруючого предмета, що передбачає цілісність навчання й виховання, організаційних і науково-педагогічних принципів, людиноцентризму. Це веде до державно-духовного відродження першої чверті XX ст.

Педагогіка радянської доби все більше скеровується в русло ідеологічної догматики, деперсоналізації й денационалізації педагогів і учнів, тому розвиток гуманітарних ліцеїв не передбачався.

Другий розділ - "Педагогічні проблеми навчально-виховного процесу в гуманітарному ліцеї" - присвячений аналізу загального стану, проблем, перспектив розвитку і системи освіти загалом, і ліцейної форми на початку 90-х років XX ст. за умов розвитку України як незалежної, демократичної, правової держави, коли саме життя зумовило появу і навчальних закладів відповідного типу.

При аналізі враховано погляди сучасних практиків ліцейного руху, дослідників, а також чинники: а) ретроспективний досвід дисертанта в сільських школах Чернігівщини, у загальноосвітніх закладах, педучилищах м. Києва, інших міст України; б) складові досвіду новаторів-педагогів Грузії, Росії, інших республік; в) прогресивний зарубіжний досвід створення ліцеїв; г) власний досвід роботи в Українському гуманітарному ліцеї.

Об'єктом вивчення стають концепційні і статутні основи освіти, якими визначалися зміст, форми організації і засоби навчання та виховання учнів; становище і роль пізнавальних та характеротворчих чинників освітнього процесу учителя й учня. У цьому зв'язку предметом аналізу були мета і наслідки компонентів освіти, а саме: вивчення чинників, які забезпечували її ефективність навіть за несприятливих умов тоталітарного режиму /великі традиції, подвижництво педагогів/; аналіз причин, за яких освіта все більше втрачала наукові засади й перетворювалася на частину ідеології, розривала зв'язок з народною педагогікою, великими традиціями Київської Русі, Гетьманщини, наступних етапів освітньо-духовного розвитку, з національним корінням та спрямуванням, виховувала деперсоналізованих виконавців, позбавлених моральних, етичних, естетичних основ життєдіяльності. Саме це стало однією з причин тотальної кризи і держави, і самої освіти.

Новий тип держави, суспільства зумовив необхідність і нового типу освіти, орієнтованої на формування людей високих потреб, а тим самим і нового типу педагогів та учнів.

Орієнтація на еліту означає вихід на якісно нові концепційні засади навчання і виховання, формування і ліцействів, і педагогів як громадян-гуманістів, патріотів, спроможних поєднувати професійні і світоглядні, етичні й естетичні потреби та інтереси.

Аналіз досвіду ліцеїв XIX ст. виявив спадкоємність тенденцій національної педагогіки й освіти від мислителів Київської Русі до Г. Сковороди і Т. Шевченка, М. Максимовича, І. Франка, О. Потебні і Лесі Українки, М. Грушевського, С. Єфремова, І. Огієнка, Г. Ващенка, зокрема: орієнтації на особистість вихователя і учня, на філософію, етику і педагогіку серця, особливу роль гуманітарних предметів. Відбувалась позитивна зміна ідеологічних принципів освіти науковими.

Наукові позиції визначили й аналіз сучасних підходів до ліцейної форми підготовки поколінь, яка рішуче заперечувала формальне переіменування навчальних закладів, інерційну орієнтацію або на адискредитовані вітчизняні моделі чи на зарубіжний досвід, вироблений за інших умов і на іншому ґрунті.

Подані концепції, Статуту, навчальні плани, програми, науково-методична робота кафедр ліцею, інтегративність як принцип навчання й виховання, рейтингова система обліку знань учнів подані у зіставному аналізі в світлі найпрогресивніших традиційно-новаторських пошуків в Українському гуманітарному ліцеї і в ліцеях Донецька та Кривого Рога, Жовтих Вод і Запоріжжя, Івано-Франківська. При цьому особливої уваги набули принципи демократизму і гуманізму, єдності навчання й виховання та ролі у цьому процесі національного й загальнолюдського чинників, інтегративності у викладанні всіх дисциплін. У навчальному процесі визначальну роль відіграє українознавство: і як предмет, і як принцип навчання та виховання, філософія й політика державного підходу до формування українського суспільства.

В Українському гуманітарному ліцеї Київського національного університету враховується й специфіка підготовки майбутніх істориків, філологів, правознавців, економістів, але в діяльності кафедр, в організації рейтингової системи, науково-методичної роботи педколективу акцент зроблено на універсальні, системні підходи та принципи, які дають змогу готувати духовну еліту, без якої неможливе піднесення як вищої школи, так і суспільства в цілому. У розділі зроблено висновки про те, що ліцей є ланкою освіти вищого типу; діяльність ліцею відбиває принципи системи освіти, яка ґрунтується на засадах національного, демократичного, правового, гуманістичного, розвиваючого, безперервного навчання й виховання у їх цілісності.

Український гуманітарний ліцей керується міжнародними

стандартами й вимогами: органічне поєднання загальної і спеціальної підготовки обдарованої молоді для різних сфер державної діяльності; тісна співпраця з вищим навчальним закладом; відповідне кадрове, матеріально-технічне, фінансове, науково-методичне забезпечення; реалізація власного, вітчизняного й зарубіжного досвіду; відповідність принципам роботи елітного навчального закладу /за рівнем педагогічного забезпечення, підготовки ліцеїстів, навчального і виховного процесу/, підбір педагогів і ліцеїстів на конкурсній основі.

Створена нами Концепція Українського гуманітарного ліцею мала таку структуру: Загальні положення; Зміст та форми організації навчально-виховного процесу; Структура і основи діяльності; Науково-методична робота; Керівництво ліцеєм та кадрове забезпечення; Правовий статус і фінансове забезпечення.

Концептуальними засадами визначались підходи до Статуту й навчально-виховних програм. При цьому бралися до уваги, що кожен навчальний заклад має керуватися загальними вимогами, правовими основами Конституції України та Положенням /інструктивними актами/ Міністерства освіти України про освіту; а також положеннями власного Статуту та Статуту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, в системі якого він працює.

Якщо Концепція розвитку ліцею визначала мету закладу, його завдання і принципи, зміст і особливості навчально-виховного процесу, отже, його стратегію, - то тактика забезпечувалась Статутом.

Однак у гуманітарному закладі визначається домінанта гуманітарної орієнтації як в кількості предметів, так і годин, характеру викладання та рівня вимог до них. Статистика свідчить: у ліцеях країн світу гуманітарні предмети становлять 46%, природничо-математичні, технічні - 21,5 %, художньо-культурологічні - 10 %, садороччі - 21 %.

В Україні це співвідношення було не на користь гуманітарних предметів. Це стало однією з головніших причин освітньої кризи. Враховуючи уроки історичного досвіду, колектив Українського гуманітарного ліцею зробив акцент на вітчизняний досвід ліцеїв XIX ст. та сучасний зарубіжний досвід. В практиці роботи ліцею пріоритет віддано гуманітарним предметам, а інтегруюча роль належить українознавству. Концентрами його цілісної систе-

ми стали: Україна - етнос; - природа, екологія; - мова; - історія /уроки/; - нація; - держава; - культура; - суб'єкт міжнародних відносин; - доля; - ментальність; - історична місія.

Чільне місце в навчально-виховному процесі посідають творчість педагогів і учнів; системна й систематична робота науково-методичного центру /кафедр, комісій, рад/; проведення науково-творчих олімпіад, конкурсів, диспутів, наукових досліджень та участь у міжнародних, всеукраїнських, міських, ліцейних конференціях.

Визначальною формою контролю знань учнів стала рейтингова система обліку та оцінки, вона не формалізувала стандарти, а заохочувала до пошуку, творчості, ініціативи ліцейотів і педагогів.

Третій розділ - "Основи управління: традиції, проблеми, перспективи" - є спробою аналізу ролі управлінських структур у сучасних навчальних закладах та їх моделювання.

У цьому розділі розглядається досвід управління ліцеями минулого століття: Ніжинського, Кременецького, Свєтського, а також загальноосвітніми школами, педучилищами 80-х років ХХ ст. Нами враховувалося, що теорія й практика управління виділилася в спеціальну галузь ще на початку ХХ ст. У 20-х роках вона стала на роздоріжжі: інтенсивні пошуки, новаторство, ґрунтовані ідеями державно-національного, гуманістично-духовного піднесення, з одного боку, і догматизації та партійно-класової регламентації, з другого. Під впливом останнього багатство підходів, творчості педагогів усе більше унифікувалися, підпорядковувалися утилітарним завданням, відривалися від національного ґрунту та дійсно наукових основ організації, навчання і виховання. Як наслідок, у наступні десятиліття панували підходи, ґрунтовані обставинами й характерами, долями дітей, оформованих винятковими умовами громадянської війни, суспільно-економічної розруки, зиритства, безпритульності, деформації культурно-морально-духовного простору.

Практично була декретована директивна модель управління освітою а її основами: управляє одна людина /що виробляє програму, приймає й виконує рішення, контролює діяльність колективу, оцінює її/, професійно-духовний рівень якої й визначає характер реалізації декретованих основ життєдіяльності закладу.

Ухвали, рекомендації за цієї форми здійснюються в наказовій формі, а демократизм, правові основи, гуманізм, творчість допускались лише в офіційно визначених дозах. Фактично така система управління деперсоналізувала і педагогів, і учнів, нерідко перетворювала навчання й виховання на муштру.

Тенденції гуманізації життя в кінці 50-х - початку 60- років та державно-національного, духовного відродження на початку 90-х років зумовили неминучість втілення нових тенденцій і в управлінні: надання в цій сфері вирішальної ролі правовим, демократичним, гуманістичним принципам, розгортанню ініціативи та самодіяльності педагогів і учнів. Усе більшої ваги набуває науково-творчий пошук, експеримент. Владні функції керівника поєднуються з різними формами управління всіх ланок колективу.

Набуває вирішальної ролі кооперативна форма управління, а якої поряд з адміністративною вирішальної ролі набирають інші функції: діагностична, прогностична, координативна, науково-методична, контрольна. В гуманітарному ліцеї використовується і зарубіжний досвід, однак з основу покладені вітчизняні традиції, пріоритети, зумовлені завданням й проблемами творення української держави з її орієнтацією на права людини, різник соціальних верств, націй і національно-етнічних груп, на формування окремо виражених особистостей.

Нові умови зумовили і нові потреби та вимоги, у тому числі - належної уваги до психологічних і ментальних чинників життєдіяльності кожного індивіда і колективу в цілому; найбільш раціонального розподілу функцій та повноважень, відповідних компетенції суб'єктів навчально-виховного процесу, їх факторовому рівневі; стандартизованого й варіативного контролю. При цьому враховується як традиційний, так і новаторський досвід, етнопедагогіка, зокрема Г. Ващенко й Д. Чижевського, Ю. Шевельова і М. Шлемкевича, В. Яніва і Я. Яреми, М. Стельмаковича, В. Сухомлинського та інших. Досюгтися новаторства в змісті й формах діяльності, в системі навчання й виховання неможливо без новаторської своім змістом, духом і формами системи управління, ає міні директивного стилю демократичним.

Орієнтація на демократизм, примат права /закону/ творчості, створення умов для формування особистостей, коли і педагог, і ліцеїст є не об'єктами, а суб'єктами багатогранного процесу, зумовила необхідність втілення в практиці роботи гуманітарного

лицею іншого стилю - кооперативного. Якщо в директивній моделі управління, як правило, одна людина виробляє програму, приймає рішення і здійснює контроль, "карає й милує", то при кооперативній моделі управління не виключається й не применшується роль керівника, його волі, компетенції, досвіду, авторитету, але його діяльність стає ефективнішою, коли суб'єктами управління стають дорадчі структури: ради /педагогічна, батьківська, учнівська/, кафедри, громадські структури, керівні органи університету /його інститутів, факультетів/. Ці структури активно сприяють визначенню та досягненню мети лицею, виконанню статутних норм, аналізу та поліпшенню навчально-виховного процесу, розвиткові ініціативи та утвердженню об'єктивності, справедливості, демократично-гуманістичних форм спілкування в колективі.

В лицейі окреслилося біля 40 напрямків роботи, що групуються в 5 блоків: I. Загальні положення, закони; II. Науково-методична робота; III. Навчальна робота; IV. Виховна робота. Окреме місце посідає контроль процесу діяльності, виконання рішень, зокрема в сфері планування й прогнозування, стандартних та варіативних форм. Досвід діяльності гуманітарного лицейі свідчить, що традиційними методами адміністрування успіху не досягти. Позитивний ефект став можливим лише на ґрунті синтезу принципів, засобів, прийомів управління колективом, випробуваних не лише багатовіковою практикою, а й гуманітарних обставинами, особливостями життя людей нового часу.

Суспільству, яке має розв'язувати кардинальні соціально-економічні, політичні, державно-національні, духовно-культурні, екологічні, конфесійні проблеми, особливо необхідні лицейі гуманітарного типу, які б готували покоління патрістично, гуманістично й демократично мислячих людей, спроможних брати найактивнішу участь у державному будівництві, на основі правових норм вирішувати найголовніші проблеми суспільного поступу.

Складається прикра ситуація: ми маємо величезні скарби етнопедагогіки як в межах Вітчизни, так і за кордоном: в Європі, Азії, Америці, Австралії, - і не маємо глибоко наукових досліджень, які узагальнюють історичний досвід. Тому в нас з'явилось понад 200 лицейів, але значна кількість їх не відповідає ні вітчизняним, ні міжнародним стандартам; у рідного роду виданнях немало написано про деякі лицейі чи про окремі грані їхнього досвіду, але не маємо аналітично-синтезуючих праць, спроможних

дати об'єктивну картину діяльності ліцеїв, виявити причини успіхів чи невдач, визначити перспективи, умови та чинники їх прогресивного розвитку.

Нині автори більшості публікацій роблять наголос на інноваційних орієнтаціях та підходах, але насправді керуються традиційно-ідеологічними стереотипами. Все це може стати однією з причин неминучих деформацій ліцейного руху, не лише дискредитації ліцеїв, а, арештом, й занепаду їх.

Загальні висновки

1. Створення ліцею як специфічного типу навчального закладу неможливе без впровадження науково обгрунтованих Концепції, Статуту, навчально-методичних програм і планів; органічного зв'язку з відповідного типу вищим навчальним закладом; ліцейної матеріально-технічної бази; належного фінансового й кадрового забезпечення /власними та зугівськими педагогами/; можливостями проводити конкурси педагогів і ліцейстів.

2. Аналіз діяльності найвідоміших ліцеїв в історії України: Кременецького, Ніжинського, Одеського - свідчить, що вони виникли на базі: а) вітчизняних освітньо-наукових традицій педагогіки часів Київської Русі, братських шкіл часів Гетьманщини, Острозької, Києво-Могилянської академії/; б) їх зв'язків із здобутками прогресивного європейського досвіду; в) гуманітарних пріоритетів, демократичної й гуманістичної орієнтації.

3. Вирішальне значення для них мав зв'язок з вищими навчальними закладами. Високим авторитетом користувалися не лише зугівські професори в ліцеях, а й педагоги ліцеїв у зугах /університетах/. З часом ліцеї перетворювалися не тільки на окремі відділи /факультети/, а й університети та інститути завдяки забезпеченості кадрами, Концепцією, Статутом і програмами.

4. На сучасному етапі не втрачають ваги та актуальності уроки ліцеїв XIX ст. Їхня особливість - гуманітарно-суспільна орієнтація; побудова на основі демократизму, гуманізму, вільнодумства, зв'язку з національними джерелами навчання та виховання. Порушення цих основ, переорієнтація на природничі /технічні/, денационалізаційні й дегуманізаційні чинники неминуче привели всі ліцеї до кризи.

5. Особливу роль у розвитку ліцеїв відігравали методи уп-

розв'язання та кадрова політика: ліцеї процвітали за умов демократизму й орієнтації на яскраві особистості /педагогів і ліцеїстів/, інноваційних форм навчання та виховання (приклад - життєдіяльність та доля і в Ніжинському, і в Одеському ліцеях І. Орлая); бюрократично-казармові, авторитарні методи неминуче вели до занепаду ліцеїв.

Особливо агубною для ліцеїв виявлялася політика іншонаціональної орієнтації - то на Польщу /Кременецький ліцей/, то на Росію. Освіта, духовність та культура, кадри інтелігенції за цих умов ставали засобами витіснення, а іноді й знищення.

6. За радянських умов розвиток ліцейної форми освіти був неможливим, оскільки ставка робилася на навчальні заклади, в яких панувала орієнтація на уніфіковані форми навчання та виховання, на усереднений тип педагога та учня /студента/, на заклади та інтелігенцію вищої кваліфікації, принаймні "нейтральну" до проблем соціально-політичного, національного, духовного розвитку. Денационалізаційна освіта в Україні базувалася на пріоритетах специфічно-уніфікуючої авторитарної педагогіки /А. Маркarenка/, або на прикладних прийомах навчання. Наслідком цього стали антигуманізм /деперсоналізація/, антидемократизм і - відповідно - манкуртизм.

7. Розвиток України як суверенної, демократичної, правової держави закономірно зумовив потребу нової концепції та філософії освіти, базованої на синтезі вітчизняного і зарубіжного досвіду, етнопедагогіки /національної, гуманістичної, демократичної, безперервної/ та закладів нового типу, спроможних потувати покоління державно мислячих людей, - гуманітарних ліцеїв.

Ці заклади розвиваються також в руслі великих освітньо-педагогічних традицій /Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, митрополита Іларіона, Г. Сковороди, Т. Шевченка, О. Потебні, І. Франка, Лесі Українки, С. Русової, М. Грушевського, С. Ффремова, В. Сухомлинського/ і, природно, на основі вимог та засад, зумовлених сучасною освітою. Їх призначення - формування поколінь особистостей, спроможних органічно поєднувати індивідуальні й державні інтереси, бути людьми щонайвищої духовної та професійної культури, гуманістично-демократичної моралі та етики, людської й національної самосвідомості.

8. Виконати ці історично зумовлені завдання ліцеї можуть лише за умови не формального перейменування раніше існуючих

закладів у школи вищого типу, а створення їх на дійсно нових теоретично-методичних засадах, пріоритетах, орієнтаціях, формах і засобах життєдіяльності.

Прогрес можливий лише на ґрунті таких концепційно-статутних засад: 1) впровадження системи освіти як національної /коли всі її ланки розвиваються на ґрунті базового змісту освіти, українознавства як принципу - філософії й політики держави, державної - української мови, історії, культури, етнопедагогіки/; 2) демократичної системи освіти /від управління до змісту і форм навчання й виховання/ як за принципами, ідеалом, так і засобами їх реалізації; 3) науково-педагогічної системи з орієнтацією на інтегративність та розуміння, що мета навчання - пошук істини, а тим самим пізнання й самопізнання, самотворення й творення світу /обставин, умов життя, характеру суспільства/; 4) незалежної /від політичних партій, конфесій, громадських організацій/; 5) безперервної між ланками системи освіти /системності та інтегративності предметів/; 6) розвиваючої /емоції, розум, досвід, волю, світогляд, ідеали/, а не ідеологічно-консервуючої; 7) спрямованої на індивідуалізацію навчально-виховного процесу й диференціацію інтересів, здібностей, життєвого вибору, науково-методичних розробок, захоплень, досліджень; 8) заснованої на координації основ державного й громадського управління; 9) відкритої до загально-суспільного досвіду і автономної /стосовно вибору оптимальних шляхів досягнення мети конкретним колективом/.

9. Сказане означає, що створення ліцею можливе лише при створенні основоположних документів та матеріально-технічних, кадрових, фінансових умов його функціонування, відповідної вимогам демократичної системи управління. До таких документів належать: Концепція, Статут, навчально-виховні програми, Положення.

10. Діяльність ліцею гуманітарного спрямування визначається принципами:

- відповідності змісту освіти її концепції /філософії/ та меті;
- оптимального поєднання гуманітарних і природничо-технічних знань;
- відповідності державним стандартам змісту освіти;
- органічної єдності навчання й виховання;
- створення оптимальної доцільності й ефективної діяльності в

комплексі "ліцей - університет - Міністерство освіти";
- гуманізму та психологізму, врахування менталітету педагога та ліцеїста.

Узагальнені результати даного дослідження знайшли оприйняття й схвалення на міжнародних, всеукраїнських, міських конференціях, на яких висвітлювався досвід гуманітарного ліцею, - і це також свідчить про оптимістичні перспективи розвитку ліцейного руху.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Оновлення змісту гуманітарної освіти // Всеукраїнська науково-практична конференція з проблем роботи середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів нового типу 2-4 лютого 1994 року: Теми доповідей та виступів. Вип. 1. - Evoluta. - К., 1994. - С. 57-62.

2. Виховання особистості в системі ліцейської підготовки // Сучасна психологія в ціннісному вимірі: Матеріали третіх Костюківських читань 20-22 грудня 1994 року. Т.1. - К., 1994. - С.227-229.

3. Українознавство в системі середніх навчальних закладів нового типу // Українознавство в розбудові держави: У 3-х кн. Кн.1: Матеріали щорічної міжнародної науково-практичної конференції. - К., 1994. - С.361-364.

4. Положення про рейтингову систему оцінок Українського національного гуманітарного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка // Школи нового типу: Збірник документів і матеріалів. - К., 1994. - С.35-37.

5. Положення про педагога-куратора Українського національного гуманітарного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка // Там же. - С.39-42.

6. Положення про науково-методичну раду Українського національного гуманітарного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка // Там же. - С.30-32.

7. Положення про батьківський комітет Українського національного гуманітарного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка // Там же. - С.45-47.

8. Концепція розвитку Українського національного гуманітарного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка // Там же. - С.5-18.

9. Витяг із Статуту Українського національного гуманітарного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка // Там же. - С.25-27.

10. Гуманітарний ліцей - навчальний заклад нового типу. //Розбудова держави. - 1994. - N 9. - С.28-32.

- 21 -

АННОТАЦИЯ.

САВОНЕНКО Г.С. Гуманитарный лицей периода становления национальной системы образования.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01. - теория и история педагогики. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, 1995 г.

Защищается диссертация, в которой дан историко-сравнительный анализ лицейной формы образования на Украине с XIX ст. до настоящего времени.

На основе изучения научно-педагогической системы обучения и воспитания творческой личности, установлены: важные этапы украинской педагогики от Ярослава Мудрого, Владимира Мономаха, Иллариона до 90-х годов XX ст.; обоснованы содержание образования в гуманитарном лицее как интегрированной системе обучения и воспитания на разных этапах его развития; созданы концепция, устав, учебные планы и программы, положения - являюща целостной системы национального образования, в основе которой философия украиноведения.

Ключевые слова: гуманитарный лицей, содержание образования, управление, украиноведение.

RESUME

HANNA S. SAZONENKO Humanitarian Lycee of National
Education System Development Period.

Thesis for Degree of Candidate (Pedagogical Sciences) on
speciality 12.00.01 - Theory and History of Pedagogics. Kyiv
National Taras Shevchenko University, 1995.

The thesis presents historical and comparative analysis of
lycee form education in Ukraine from the 19th century till our
time.

Basing on studies of scientific and pedagogical system of
creative personality education, significant stages in Ukrainian
Pedagogics development from Yaroslav the Wise, Volodymyr
Monomakh, Metropolitan Ilarion till the 90s of the XXth
century have been established; the essence of education at
humanitarian lycee as an integrated system of education at
various stages of its development has been grounded;
conception, statute, curricula and educational programs,
regulations as elements of integral national education system
based on Ukrainian Studies philosophy have been worked out.

Key words: humanitarian lycee, essence of education,
management, Ukrainian Studies.

